

А. В. Крушинська,
асистент кафедри менеджменту,
економічної теорії та фінансів
Хмельницького університету управління та права

УДК 336.142.2

ДЕЯКІ ПІДХОДИ ДО РОЗКРИТТЯ СУТНОСТІ БЮДЖЕТНОГО СТИМУЛЮВАННЯ

Розглянуто наукові підходи до розкриття сутності бюджетного стимулювання. Запропоновано виокремити бюджетне стимулювання як окрему підфункцію регулювання. Наведено авторське визначення бюджетного стимулювання.

Ключові слова: бюджет, бюджетне регулювання, бюджетне стимулювання, функція бюджетної системи.

Формування системи вирівнювання галузевих чи територіальних диспропорцій передбачає застосування активізуючих механізмів, серед яких значна роль відводиться бюджетному стимулюванню. Саме цей напрям вважається найбільш дієвим за необхідності збільшення обсягів виробництва, підвищення якості обслуговування, активізації інвестиційної та інноваційної діяльності. Підтверджує актуальність досліджень у цьому напрямі і позитивний досвід розвинутих країн, які за допомогою бюджетних інструментів здійснювали стимулювання соціально-економічних процесів.

Теоретичне обґрунтування сутності бюджетно-податкового стимулювання та визначення його місця в системі бюджетного регулювання стало предметом дослідження у працях І. В. Ускова, Н. В. Вишневської, О. О. Буланой, Ю. М. Барського, Ю. М. Зінчука, А. О. Єпіфанова, І. І. Д'яконової, І. В. Сало та інші. Також воно розглядається як комплекс заходів і принципів, спрямованих на збільшення надходжень до бюджету Т. Ф. Куценко, Є. О. Балацький, Н. В. Осадчук. В цілому підходи до визначення поняття бюджетного стимулювання не характеризуються однозначністю трактування, що зумовлює доцільність додаткових досліджень в цьому напрямі.

Мета дослідження полягає у необхідності теоретичного осмислення та поглиблення сутності бюджетного стимулювання як складової бюджетно-податкового механізму держави на підставі розгляду авторських підходів до еволюції цього поняття.

Розгляд сутності бюджетного стимулювання буде більш ефективним, якщо дослідження теоретичних основ цього поняття буде базуватися на ретроспективі наукових поглядів на його становлення та місце в системі бюджетного регулювання, що дасть змогу виявити принципово нові особливості його реалізації.

Розглядаючи етимологію понять, які лежать в основі бюджетного стимулювання, варто зауважити, що основоположним є саме поняття “стимул”, яке походить від латинського “*stimulus*” та буквально перекладається як гостра палиця, якою підганяли тварин. Стимул — це зовнішнє спонукання до дії, тобто причина поведінки людини [1, с. 139]. Головна ідея стимулювання — це створення зовнішнього впливу на людину для спонукання її до конкретних дій, або процес, що спрямований на усвідомлене пробудження в неї певних мотивів та цілеспрямованих дій [2, с. 339]. Відштовхуючись від цього визначення, доцільним є обґрунтування сутності бюджетного стимулювання, виходячи з впливу останнього

на соціально-економічний розвиток суспільства. Цей вплив впродовж багатьох років змінювався разом із еволюцією та становленням інституту державного управління.

Звичайно, зародження бюджетного стимулювання не розпочалося разом з розвитком державних видатків, хоча у бюджетному регулюванні, безсумнівно, завжди був присутній стимулюючий ефект. Але видатки на публічні за своєю суттю потреби (оборону, підтримку внутрішнього порядку і правосуддя) покривалися за рахунок загальної власності членів общин і особистої праці [3, с. 34]. У період феодалізму в Київській Русі, як і в сусідніх державах, витрачання грошових коштів на задоволення потреб публічного характеру мало не публічний, а приватний характер, оскільки держава вважалася приватною власністю княжого роду, а державна казна — приватною власністю князя. Це означає, що доходи казни та відповідно її видатки значною мірою мають приватно-господарський характер з рисами державно-владних елементів. І лише з розвитком інституту оподаткування відбувається еволюція державних видатків, які поступово стають регулятором економічного, а згодом і соціального розвитку. Вперше згадки про використання коштів державної казни на фінансування суспільних потреб на території сучасної України пов'язані з іменами Володимира Великого та Ярослава Мудрого, які фінансували церкви, монастирі, харчування бідних, заснування “суспільних училищ”. Саме ці видатки стали першими бюджетними видатками соціального характеру, однак аж до часів Петра I видатки соціального призначення у літописах більше не згадуються. Саме з його діяльністю пов'язане впровадження таких інструментів бюджетного стимулювання, як видатки державної казни на будівництво мануфактур та позики приватним особам на розвиток промислового виробництва, які згодом трансформувалися у поняття “бюджетні інвестиції” та “державний кредит”. Слід зазначити, що переломним моментом розвитку інструментів бюджетного стимулювання є відмежування особистих видатків влади від публічних державних видатків, яке відбулося в Англії XVII ст. в епоху реставрації Стюартів. Саме в цей період бюджетне регулювання стає одним з важелів державного управління, а разом з ним держава починає поступово проводити стимулювання соціально-економічних процесів за допомогою бюджетних видатків. Як зазначає Ф. Нітті, “... існують видатки, які здатні позитивно впливати на розвиток доходів ... Разом з тим деякі доходи неможливі без попереднього збільшення видатків” [4, с. 102], що можна трактувати як зародження ідей про державну підтримку певних напрямів діяльності, яка в подальшому приносить до бюджету.

Одним з перших, хто наблизився до питань бюджетного стимулювання, був Р. Ф. Кан, який вводячи поняття мультиплікатора, звертав увагу на можливість монетарних або інших державних органів здійснювати заходи, спрямовані на стимулювання інвестицій. Свій вклад у зародження бюджетного стимулювання зробив і видатний англійський економіст Дж. Кейнс, який зазначав, що у випадку падіння доходу, спричиненого зменшенням рівня зайнятості, можливий бюджетний дефіцит або асигнування коштів на допомогу безробітним за рахунок отриманих у борг грошей [5, с. 98]. Також він підкреслює: “... нарешті, все більше зростає група інвестицій, здійснюваних безпосередньо урядовими та муніципальними органами. В якості загальної передумови ці органи, вкладаючи інвестиції, прямо виходять з перспективних соціально корисних результатів, які вони приносять, як би сильно не відрізнялись ці інвестиції за їх комерційною вигідністю” [5, с. 155]. Очевидно, що саме бюджетні інвестиції, спрямовані на розвиток пріоритетних для держави напрямів незалежно від їх прибутковості, про які йде мова, є одним з інструментів бюджетного стимулювання. Проте слід зазначити, що все-таки основна увага Дж. Кейнса була зосереджена швидше на бюджетному регулюванні, ніж на стимулюванні, оскільки його роботи були зосереджені на подоланні депресивних явищ. Більш глибоко необхідність бюджетного стимулювання економічного зростання розглядається у роботах представників неокейнсіанства Р. Харрода, Е. Домара, автора кейнсіанської концепції циклу Е. Хансена та посткейнсіанських

теоретиків, які фактично поділялися на дві течії: “ліве кейнсіанство” (Н. Каддор, П. Сраффа й Дж. Робінсон) та “монетарне кейнсіанство” (Р. Клауер, А. Лейонхуфвуд, П. Девідсон, С. Вайнтрауб, Х. Мінські).

Справедливо зазначає представник маржиналістської (неокласичної) школи видатний економіст Л. Вальрас: “Очевидно, що економічне суспільство не могло б функціонувати без втручання влади ... Однак держава — не підприємець; вона не продає свої послуги на ринку, ні за принципом вільної конкуренції чи рівності цін продажу та собівартості, ні за принципом монополії чи отримання максимального чистого продукту; вона часто продає їх в збиток, інколи віддає їх задарма. Так і має бути з тієї причини, що державні послуги є предметом колективного, а не індивідуального споживання [6, с. 382]. Саме у відсутності еквівалентності обміну при наданні державних послуг чи бюджетному фінансуванні прослідковується стимулюючий вплив держави в умовах економічного суспільства та необхідність її впливу на діяльність господарюючих суб’єктів, що відрізняє позицію Л. Вальраса від представників класичної школи.

Знаходимо підтвердження необхідності стимулюючого впливу фіскальної політики і у праці видатних економістів С. Фішера, Р. Дорнбуша, Р. Шмалензі, які показують вплив збільшення державних витрат на економічне зростання, на збільшення сукупного попиту та доходів, однак при цьому зазначають, що таке стимулювання повинно супроводжуватися державним регулюванням грошової маси [7, с. 555]. Крім того, авторами надається визначення трансфертів, що є одним з основних інструментів бюджетного стимулювання, під якими пропонується розуміти виплати, у відповідь на які не припускається надання в поточному періоді будь-якої безпосередньої економічної послуги [7, с. 58]. Тобто увага акцентується на відсутності еквівалентності при застосуванні трансфертних платежів саме в поточному періоді, що припускає можливість отримання ефекту на більш пізніх етапах, а також показує необхідність застосування трансфертних платежів з метою підтримки, а не отримання вигоди. Це, у свою чергу, є цілком закономірно для стимулювання.

Питання бюджетного стимулювання не є достатньо висвітленим також і у сучасній науковій літературі. Найпоширенішим є твердження, що воно виступає складовою бюджетного механізму, спрямованою на своєчасне і повне надходження коштів до бюджету, найекономніше і найдоцільніше їх використання [8, с. 130; 9, с. 107]. Дуже близьким за змістом є визначення бюджетного стимулювання, згідно з яким це комплекс заходів і принципів, спрямованих на збільшення надходжень до бюджету. При цьому зазначається, що бюджетне стимулювання сприяє посиленню мотивації органів місцевої влади до нарощування бюджетного потенціалу, своєчасного і повного справляння бюджетних платежів, зростання надходжень до місцевого бюджету, раціонального та ефективного використання його коштів [10]. Проте такий підхід є дещо однобічним та таким, що не висвітлює всі напрями впливу бюджетного стимулювання на економічні процеси в державі.

Більш глибоко розглянуто сутність бюджетного стимулювання провідними вітчизняними економістами А. О. Єпіфановим, І. І. Д’яконовою, І. В. Сало, які зазначають, що бюджетна політика повинна бути спрямована на вирішення стратегічних завдань соціально-економічного розвитку, зокрема стимулювання стійкого макроекономічного зростання, розвитку реального сектора економіки, соціально-культурної сфери та підвищення рівня життя населення [11, с. 42]. Саме цей підхід ми вважаємо більш виправданим, оскільки він відображає саме стимулюючий ефект бюджетних інструментів та основну мету їх застосування.

Поняття бюджетного стимулювання, яке стало досить широко вживаним у наукових працях впродовж останніх років, досі не має однозначного трактування. Посилює проблему і те, що переважна більшість досліджень у цьому напрямі вживають це поняття в різному контексті, подекуди навіть суперечливому. Найбільш розповсюдженою є позиція отождоження бюджетного стимулювання з регулюванням або розгляду його як однієї з форм прояву бюджетного регулювання. Хоча поняття

бюджетного регулювання теж характеризується рядом дефініцій від “надання коштів із загальнодержавних джерел, що закріплені за бюджетами вищих рівнів, бюджетам нижчих рівнів з метою збалансування їх на рівні, необхідному для здійснення відповідних повноважень, виконання планів економічного і соціального розвитку на певній території [12, с. 141], до “функціональної підсистеми, що спрямована на усунення відхилень, збоїв, недоліків тощо в керованій системі — бюджетах регіону шляхом розроблення і впровадження керуючою системою — професіоналами-менеджерами відповідних заходів” [10].

Згідно з найбільш комплексним визначенням, бюджетне регулювання передбачає законодавчо закріплені відсоткові відрахування від загальнодержавних податків, зборів і обов’язкових платежів, встановлені на певній території, а також дотації і субвенції до бюджетів адміністративних територій відповідно до техніко-економічних обґрунтувань, у які включаються статистичні дані про економічний, соціальний, природний та екологічний стан зазначених регіонів; розрахунки необхідних витрат для вирівнювання економічного, соціального й екологічного стану та ефективного використання природних ресурсів територій; інформація про урядові та регіональні програми подолання нерівностей між адміністративними територіями, про виконані в попередні роки програми й досягнуті результати, про діючі програми та програми, що розробляються, з прогнозом наслідків їх виконання [11, с. 72–73]. Проте можна спостерігати, що підхід до бюджетного регулювання може бути як дещо завузьким, так занадто розширеним, що в результаті поглинає бюджетне стимулювання як економічне явище, об’єднуючи в собі як регулюючі, так і стимулюючі інструменти. Очевидною є необхідність розмежування цих понять. Вважаємо найбільш влучним визначення, згідно з яким до бюджетного регулювання відносять сукупність методів, інструментів, фінансових технологій і правил, за допомогою яких державні й інші уповноважені інститути та органи влади впливають на процеси формування і використання бюджетних фондів для досягнення мети, визначеної соціально-економічною політикою держави. Механізм бюджетного регулювання являє собою процес розподілу і перерозподілу коштів між бюджетами різного рівня, результат якого безпосередньо впливає на соціальну й економічну ситуацію в суспільстві [12]. Схожої точки зору дотримуються Ю. М. Барський і Ю. М. Зінчук, зазначаючи, що “... бюджетне регулювання має на меті забезпечити збалансований розподіл повноважень і відповідальності між різними рівнями бюджетної системи, відносну самостійність бюджетів, ефективну організацію міжбюджетного перерозподілу” [13, с. 226].

Закономірним є той факт, що, зважаючи на багатоваріантність трактування бюджетного регулювання, поняття бюджетного стимулювання є ще більш невизначеним. Варто зазначити, що в науковій літературі воно досить часто переплітається з поняттям державної (бюджетної) підтримки та навіть з податковим стимулюванням. Так, О. О. Булана зазначає, що до бюджетних заходів, спрямованих на стимулювання відновлення економіки, крім субсидій з бюджету та податкових пільг для суб’єктів господарювання, належить фінансування інфраструктурних проєктів, освіти, науки, охорони здоров’я тощо [14, с. 53]. Бюджетне стимулювання розглядається і в якості інструменту формування бюджетних ресурсів [9, с. 107–108], і як підсистема бюджетного механізму [8, с. 130], і як функція бюджетної системи [15, с. 13], і як завдання бюджетної політики, яка досягається за допомогою податкових інструментів [16, с. 32].

Саме внаслідок такого тісного зв’язку економічних процесів, пов’язаних з виконанням фіскальної функції податків та реалізацією бюджетно-податкової політики, виникає проблема відсутності єдиного підходу до трактування базових економічних понять. Тому пропонуємо під бюджетним стимулюванням розуміти сукупність бюджетних важелів та інструментів, за допомогою яких органи влади створюють передумови для підтримки або розвитку територій, галузей, юридичних осіб або певних категорій населення з метою досягнення мети, визначеної соціально-економічною політикою

держави. Тому найбільш справедливим, на нашу думку, є віднесення бюджетного стимулювання до підфункції регулювання, проте такої, яка за своїм змістовно-функціональним наповненням заслуговує на окреме виділення. Разом з тим, бюджетне стимулювання ще не сформувало в собі розвинутої системи виключно стимулюючих інструментів, які наразі ще не доцільно розглядати відособлено від регулюючих, що свідчить про теоретико-практичну необґрунтованість їх розмежування в окремі функції бюджетної системи.

Підсумовуючи вищезазначене, можна стверджувати, що розвиток бюджетного стимулювання відбувався поступово і на ранніх етапах реалізовувався швидше у складі бюджетного регулювання. Проте у сучасній науковій літературі сформувалося дещо звужене трактування цього поняття, що ускладнює його подальший розвиток, який, на нашу думку, повинен відбуватися як виокремлення окремої стимулюючої підфункції у складі бюджетного регулювання соціально-економічних процесів. Це, у свою чергу, дасть змогу в подальшому більш аргументовано та виважено використовувати не лише термінологію, але й самі інструменти бюджетного стимулювання.

Список використаних джерел

1. Дядечко, Л. П. Економіка туристичного бізнесу [Текст] : [навч. посіб.] для студ. вищих навч. закл. / Л. П. Дядечко ; Донецький держ. ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. — Донецьк : ДонДУЕТ, 2006. — 224 с.
2. Нижник, В. Стан стимулювання працівників в Україні [Текст] / В. Нижник, О. Драч // Економічний аналіз. — 2011. — Вип. 9. — Част. 2. — С. 339–342.
3. Нечай, А. А. Правові проблеми регулювання публічних видатків у державі [Текст] : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 / Нечай Анна Анатоліївна ; НДІ фінансового права Національної академії податкової служби України та Академії правових наук України. — К., 2005. — 578 арк.
4. Нитти, Ф. Основные начала финансовой науки [Текст] / Ф. Нитти : [пер. с итал. И. Шрейдера] ; под. ред. и с дополнениями А. Свирцевского. — М. : Изд. М. и С. Сабашниковых, 1904. — 623 с.
5. Кейнс, Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег [Текст] / Дж. М. Кейнс ; [пер. с англ. Н. Н. Любимов] ; под. ред. А. П. Куракова ; Ассоциация российских вузов. — М. : Гелиос АРВ, 1999. — 352 с.
6. Вальрас, Л. Элементы чистой политической экономии [Текст] / Л. Вальрас. — М. : Изобраз, 2000. — 448 с.
7. Фишер, С. Экономика [Текст] / С. Фишер, Р. Дорнбуш, Р. Шмалензи. — [пер. с англ. со 2-го изд.]. — М. : Дело ЛТД, 1995. — 864 с.
8. Куценко, Т. Ф. Бюджетно-податкова політика [Текст] : [навч. посіб.] / Т. Ф. Куценко ; Київський національний економічний ун-т ім. Вадима Гетьмана. — К. : КНЕУ, 2006. — 508 с.
9. Балацький, Є. О. Бюджет міста у системі фінансів території [Текст] : [монограф.] / Є. О. Балацький. — Суми : УАБС НБУ, 2011. — 301 с.
10. Осадчук, Н. В. Функціональні підсистеми забезпечення бюджетоспроможності регіону / Н. В. Осадчук // Научная индустрия европейского континента — 2011 / Экономические науки [Электронный ресурс] Publishing house Education and Science s.r.o. — URL : http://www.rusnauka.com/30_NIEK_2011/Economics/3_96415.doc.htm.
11. Єпіфанов, А. О. Бюджет України [Текст] : [монограф.] : [у 2 кн.] / А. О. Єпіфанов, І. І. Д'яконова, І. В. Сало. — Суми : УАБС НБУ, 2010. — Книга перша: Бюджет — головна ланка фінансів держави. — 2010. — 201 с.
12. Фінансове право [Текст] : [навч. посіб.] для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / М. П. Кучерявенко та ін. ; за ред. М. П. Кучерявенка ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. — Х. : Право, 2010. — 286 с.
13. Барський, Ю. М. Теорія бюджетного стимулювання регіонального розвитку [Текст] / Ю. М. Барський, Ю. М. Зінчук // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. — 2011. — Випуск 19. — С. 223–229.
14. Булана, О. О. Бюджетно-податкові механізми стимулювання посткризової активізації підприємницької діяльності [Текст] / О. О. Булана // Економіка і прогнозування. — 2011. — № 2. — С. 53–62.

15. Вишневецька, Н. В. Бюджетна політика: регіональний аспект [Текст] : [монограф.] / Н. В. Вишневецька ; Волинський держ. ун-т ім. Лесі Українки. Економічний факультет. Кафедра держ. фінансів. — Луцьк : Вежа, 2007. — 244 с.
16. Усков, И. В. Бюджетная политика в условиях трансформации системы местных финансов в Украине [Текст] : [монограф.] / И. В. Усков. — Симферополь : Ариал, 2012. — 450 с.

Надійшла до редакції 25.10.2012

Крушинская А. В. Некоторые подходы к раскрытию сущности бюджетного стимулирования

Рассмотрены научные подходы к обоснованию определения бюджетного стимулирования. Предложено выделить бюджетное стимулирование как отдельную подфункцию регулирования. Представлено авторское определение бюджетного стимулирования.

Ключевые слова: бюджет, бюджетное регулирование, бюджетное стимулирование, функция бюджетной системы.

Krushynska, A. V. Certain Approaches to Reveal the Essence of Budgetary Stimulation

The scientific approaches to disclosure of the essence of the budgetary stimulation are considered. Also it is propounded to distinguish the budgetary stimulation as a separate subfunction budget system. An author's definition of budgetary stimulation is given.

Keywords: budget, budgetary regulations, budgetary stimulation, function of the budget system.

